

मानसिक गरजा आणि त्यांची वाढलेली ज्ञानपातळी लक्षात घेऊन, त्यांच्या वयोगटाप्रमाणे, बालनाट्यांच्या संहिता लिहिल्या गेल्या तरच दिशाहीन बालरंगभूमीला दिशा मिळणं शक्य आहे. जर प्रस्थापित नाटककारांनी ही गरज लक्षात घेऊन जाणीवपूर्वक लेखन केलं तर आताची परिस्थिती बदलू शकेल.

शालेय रंगभूमी ही बालरंगभूमीहून एका महत्वाच्या बाबतीत वेगळी आहे. शालेय रंगभूमीवर होणारी नाटकली सामान्यतः शिक्षकांनी लिहिलेली असतात आणि त्यांचा मूळ हेतू प्रबोधन आणि शिक्षण हा असतो. विद्यार्थ्यांत अभिनयाची आवड निर्माण करणं आणि नाटकाकडे त्यांना आकर्षित करणं असं दुहेरी महत्वाचं कार्य शालेय रंगभूमी करते. माझी शासनाला सूचना आहे की शालेय रंगभूमीचं महत्त्व लक्षात घेऊन शालेय अभ्यासक्रमात शारिरीक शिक्षणासारखाच नाट्य प्रशिक्षणाचा अंतर्भाव करावा आणि प्रत्येक शाळेत नाट्य प्रशिक्षकाची शासनमान्य जागा ठेवावी.

दलित रंगभूमी हा प्रवाह किंवा ही संकल्पना गेल्या दहा बारा वर्षांतली. विद्रोह आणि वेदना या तिच्या प्रेरणा. मनोरंजनापेक्षा प्रबोधन आणि स्वानुभवाचा आविष्कार हा तिचा हेतू होता. परंतु हे वेगळेपण इथंच संपतं. लेखनाचा बाज हा पारंपारिक नाटकाच्या चौकटीतलाच होता. दलित नाटकांवर आक्रस्ताळेपणाचा आरोप केला जातो. दलितांची वेदना इतकी तीव्र होती की ही असं होणं काही प्रमाणात अपरिहार्य होतं. दलित रंगभूमीच्या प्रवाहाला वेग देण्याचं कार्य भि.शी. शिंदे, टेक्सास गायकवाड, रामनाथ चव्हाण, प्रा. दत्ता भगत, प्रेमानंद गज्वी यांनी केलं. नाट्य माध्यमावर त्यांची पकडही होती. सुरुवातीची आक्रमकता आणि आवेग आता कमी झाला आहे. दलित रंगभूमीचे नाटककार जास्त अंतर्मुख होत आहेत ही स्वागतार्ह घटना आहे. सध्या क्षीण झाल्यासारख्या वाटणाऱ्या दलित रंगभूमीला बळ देणं नाटककारांच्या हातात आहे.

मुंबईची कामगार रंगभूमी ही एकेकाळी वैभवात होती. ह्या कामगार रंगभूमीनं व्यावसायिक रंगभूमीला कनिष्ठ मध्यमवर्गीय प्रेक्षकवर्ग भरपूर प्रमाणात मिळवून दिला. गिरण्या एकामागून एक बंद पडल्या. गिरणी कामगार देशोधडीला लागला. कामगार रंगभूमीची वाढ खुंटली. परिणामी व्यावसायिक रंगभूमीची अपरिमित हानी झाली. आज मुंबईतल्या सर्व थिएटरर्सच्या बाल्कनी प्रेक्षकांच्या अभावी बंद ठेवाव्या लागतात. ही दुर्दैवी परिस्थिती कामगार रंगभूमीच्या हलाखीच्या